

در الفبا

آموزش زبان کردی

تألیف:

دکتر مصطفی خرم‌دل

سرشناسه	: خرم دل ، مصطفی ، ۱۳۱۵ -
عنوان نام پدیدآور	: دستور زبان و آموزش زبان کردی
مشخصات نشر	: سنندج آمیار، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	: ۱۶۸ ص. : جدول ؛ ۱۴ / ۵ × ۲۱ / ۵ س م .
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۹۹۷-۶-۹
فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: کردی
موضوع	: کردی رسم الخط و املا -- راهنمای آموزشی
رده بندی کنگره	: ۳۲۵۶ PIR ۱۳۹۴ ۴۳ خ ۲۲ / آ
رده دی دی سی	: ۴۹ فا
شماره کتابشناسی	: ۴۰۲۰۴۰۹

انتشارات آمیار

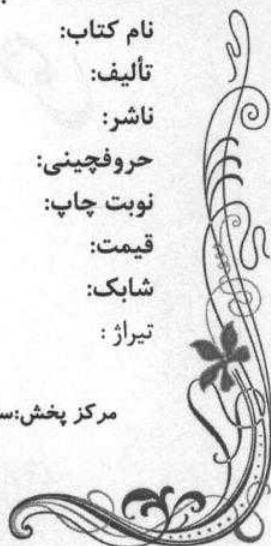
شناسنامه کتاب

نام کتاب:	دستور زبان و آموزش زبان کردی
تألیف:	دکتر مصطفی خرم دل
ناشر:	آمیاری
حروفچینی:	آشنا (سنندج)
نوبت چاپ:	اول ۱۳۹۵
قیمت:	۵۰۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۵۹۹۷ - ۶ - ۹
تیراژ:	۲۰۰۰

مرکز پخش: سنندج، چهارراه شهدا، پاساژ عزتی، طبقه اول انتشارات آمیار

تلفن: ۳۳۱۵۳۶۲۵ - ۸۷۰

«حق چاپ محفوظ است»

فهرست مطالب

۱	سرآغاز
۱۱	حروف هجای کردی «پیشه‌کانی نه‌لف و بیی کوردی»
۱۴	حرکات و علامات «بزووته‌کان و نیشانه‌کان»
۱۷	لفظ «پِژ»
۱۷	اقساط لفظ «جۆره‌کانی پِژ»
۱۸	کلمه و اقسام آن «دوشه و جۆره‌کانی»
۱۹	انواع کلمه‌ی ساده و مرکب «جۆره‌کانی ووشه‌ی ساده و لیکدراو»
۲۰	اسم «ناو»
۲۰	اسم عام و اسم خاص «ناوی گشتی و ناوی تایبه‌نی»
۲۲	اسماء «اسم معنی» «ناوی سه‌ریه‌خو یا له‌نیووژه‌ن و ناوی سه‌ریه‌خه‌یر یا پِژوینی»
۲۲	اسم معنی و اسم نکره «ناوی شناس و یا ناسراو و ناوی ناشناس یا ناسراو»
۲۳	علامت معرفه و نکره «نیشانه و نامرازی شناس و ناشناس»
۲۴	اسم مفرد و جمع «ناوی تاک و کومه‌ل»
۲۶	چگونگی جمع «اسم مفرد «چۆن ناوی تاک نه‌کرێ به ناوی کومه‌ل»
۳۰	اسم جمع «ناوی کو»
۳۰	اسم ساده «اسم صیغ «ناو» ساده و ناوی لیکدراو»
۳۰	اسم مصغر «ناوی بچوو»
۳۱	علامت اسم مصغر «ناو و شارکان ناوی بچوو»
۳۸	مصدر «چاوگ یا چاوک»
۳۹	اقسام مصدر «جۆره‌کانی چاوو» یا چاو»
۴۲	اسم مصدر «ناوی چاووگ یا چاوگ»
۴۳	اسم فاعل و طرز تشکیل آن «ناوی که‌ر و نه‌یه‌نم «دوستکردنی»
۴۸	اسم مفعول و طرز تشکیل آن «ناوی چۆنایه» «درو» «کردنی»
۵۳	صفت «ناو» «ناو»
۵۳	علامت صفت «نیشانه‌ی ناو» «ناو»
۵۵	مطابقه‌ی صفت و موصوف «گونجان و هاویری یی ناو» «ناو له‌گه‌ل ناو» «ناو» «ناو»
۵۵	اقسام صفت «جۆره‌کانی ناو» «ناو»
۵۶	صفت نسبی «ناو» «ناو» «ناو»
۵۸	کتابیات «دابۆشراو» «کان»
۵۹	ضمیر «راناو»
۵۹	اقسام ضمیر «جۆره‌کانی راناو»
۵۹	۱- ضمیر شخصی و اقسام آن «راناوی که‌سی و جۆره‌کانی»
۶۱	ضمیر متصل و اقسام آن «راناوی لکاوی و جۆره‌کانی»
۶۱	ضمایر متصل فاعلی «راناوی لکاوی بکه‌ری»
۶۴	ضمیر متصل مفعولی «راناوی لکاوی کراوی»
۶۵	ضمایر متصل اضافی «راناوی لکاوی خسته‌سه‌ر»
۶۸	۲- ضمیر اشاره «راناوی نیشاندان»
۷۰	۳- ضمیر مشترک «راناوی هاوینه‌ی»
۷۱	۴- ضمیر ملکی «راناوی له‌مه‌ری یا خاوه‌نی»
۷۲	اسم اشاره «ناوی نیشاندان»
۷۳	موصول «لیکده‌ر»
۷۴	میه‌مات «نادیاره‌کان»
۷۵	ادوات استفهام «ئامرازی پرسیار»
۷۶	فعل «کردار»
۷۸	فعل ماضی و اقسام آن «کرداری رابردو و جۆره‌کانی»

- ۷۹ فعل ماضی مطلق و طرز تشکیل آن «کرداری پابردویی یبترای یا نیزیک و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۸۲ فعل ماضی استمراری و طرز تشکیل آن «کرداری پابردویی درێژه‌دار و چۆنایه‌نی دروستکردنی»
- ۸۶ فعل ماضی نقلی و طرز تشکیل آن «کرداری پابردویی گێڕاوه‌یی و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۸۸ فعل ماضی بعید و طرز تشکیل آن «کرداری پابردویی دور و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۹۲ فعل ماضی التزامی و طرز تشکیل آن «کرداری پابردویی دانانی یا نابه‌دان و به‌ره‌نی و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۹۶ فعل دلخواه و طرز تشکیل آن «کرداری پابردویی دلخواز و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۱۰۷ فعل مضارع و اقسام آن «کرداری رانه‌بردوو و چۆر» کانی»
- ۱۰۷ فعل مضارع اخباری و طرز تشکیل آن «کرداری رانه‌بردویی نخباری و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۱۱۱ فعل مضارع التزامی و طرز تشکیل آن «کرداری رانه‌بردویی تلامی و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۱۱۵ فعل امر و طرز تشکیل آن «کرداری داخوازی و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۱۱۸ فعل نه‌ی و طرز تشکیل آن «کرداری نه‌هێشتن و چۆنایه‌نی دروست کردنی»
- ۱۲۲ فعل لازم و فعل متعدی «کرداری ئێه‌به‌ر و کرداری ئێه‌ر»
- ۱۲۳ چگونگی تبدیل فعل لازم و فعل متعدی «چۆن کرداری ئێه‌به‌ر نه‌کری به‌ کرداری ئێه‌ر»
- ۱۲۵ حل معمرم و فعل مجهول «کرداری په‌یدا و کرداری ناپه‌یدا»
- ۱۲۹ فعل یاسی و سماعی «کرداری ده‌ستوری و کرداری یه‌ستایی»
- ۱۳۰ حل مثبت و فعل منفی «کرداری بوون و نه‌بوون»
- ۱۳۶ عدد «ژماره»
- ۱۴۰ قر. یا قات «ئاوه‌لک»
- ۱۴۳ قید ژم «ئاوه‌لک» ری کات و جاخ»
- ۱۴۳ قید مکان «ئاوه‌لک» کرداری به‌ر و شوین»
- ۱۴۴ قید کمیت «ئاوه‌لک» در نه‌مان»
- ۱۴۴ قید کیفیت «ئاوه‌لک» داری ئۆنایه‌ن»
- ۱۴۵ قید ترتیبی و تدریجی «ئاوه‌لک» ری روتی»
- ۱۴۶ قید نفی «ئاوه‌لک» داری نه‌ی و نه‌هێشتن»
- ۱۴۶ قید علت «ئاوه‌لک» داری هۆی»
- ۱۴۷ قید استثنا «ئاوه‌لک» داری جیاوازی ده‌یه‌یه‌شتن»
- ۱۴۷ قید شک «ئاوه‌لک» داری دوو دلی»
- ۱۴۸ قید تصدیق و تاکید «ئاوه‌لک» داری قۆل کیسانو به‌ست کردن»
- ۱۴۸ قید استفهام «ئاوه‌لک» داری پرسین»
- ۱۴۹ قید تشبیه «ئاوه‌لک» داری وێچوون و وێچوواندن»
- ۱۵۰ قید تمنا «ئاوه‌لک» داری هه‌وا»
- ۱۵۰ قید حالت «ئاوه‌لک» داری دۆخ»
- ۱۵۱ حرف ربط «ئاوه‌لک» داری به‌سته‌وه»
- ۱۵۱ حرف اضافه «ئاوه‌لک» داری په‌یه‌ه‌ندی»
- ۱۵۲ اصوات «ده‌نگه‌کان»
- ۱۵۳ پشاوند و پساوند «پێشگر و باشگر»
- ۱۵۳ پشاوندها «پێشگره‌کان»
- ۱۵۶ پساوندها «باشگره‌کان»
- ۱۶۶ نقطه‌گذاری «نوخته‌دانان»
- ۱۶۷ خلاصت و نقطه‌گذاری به شرح زیر است
- ۱۶۸ منابع این کتاب «سه‌رچاوه‌کانی نه‌و په‌رتووکه»

به نام آن که هستی نام از او یافت

سر آغاز

یکی از زبان‌های اصیل ایرانی که از ریشه‌ی زبان‌های هند و اروپایی است زبان کردی می‌باشد که لهجه‌های اصلی و عمده‌ی کنونی آن عبارت است از کرمانجی که در شمال غرب (کردهای ترکیه و خراسان - عراق) بدان سخن می‌گویند. و لهجه‌ی کردی سورانی که در این (م. باد، بانه، سقز، سنندج، بوکان، نقده، اشویه، خانه و کرمانشاه) و در عراق (مندلیج، کرکوک، اربیل، سلیمانیه و رواندوز) بدان متکلمند.

کردی دارای قواعد صرف و نحو کامل و آثار نظم و نثر مهم و دلنشین است و رسم الخط آن دارای - و ذی‌الانحاء است که یکی مشتق از حروف تهجی عربی و دیگری الفبای ریتی لاتی‌نی است. بسیاری از دانشمندان زبان‌شناس و کردشناس غربی و شرقی، کردی را مورد بررسی قرار داده و در توسعه‌ی دایره‌ی زبانی آن و روشن کردن نکات و گوشه‌های تاریک این زبان، زحمات قابل توجهی تحمل و آثار گرانبهایی بوجود آورده‌اند.

جناب آقای عییدالله ایوبیان در مقدمه‌ی «چریکه‌ی خج و سیامند» در حدود سی و شش نفر محقق و خاورشناس خارجی و نه نفر محقق دانشمند کرد را که در باره‌ی دستور و ادبیات کردی به تحقیق پرداخته‌اند نام برده است. در صفحه‌ی پنجم همان کتاب نوشته است:

«در تاریخ ادبیات کردی، علاءالدین سجادی بیش از دویست شاعر را که دیوان دارند نام می‌برد». و ادامه می‌دهد و می‌گوید:

«دارند ادبیات کردی و شاهکارهای نظم و نثر معاصر کردی، (به زبان کردی) به تعداد بیش از هفتصد شاعر که در حدود پانصد و سی نفرشان روح حماسی و ملی دارد اشاره کرده است ص ۱۲ Y.F.K.»

استاد محترم جناب آقای دکتر مرتضوی در مقدمه‌ای که زینت بخش منظومه‌ی کردی مهر و وفا نمرده‌اند چنین می‌فرماید:

«برای بررسی کامل فرهنگ و معارف ایرانی، گردآوری مواد ادبیات عامیانه و آثار «فلکلریک» اعم از ادبیات عامیانی فارسی و دیگر زبان‌ها و لهجه‌های ایرانی دوشادوش تحقیق و تتبع در زمینه‌های ادبیات رسمی (کلاسیک) ضرورت دارد...

ادبیات عامیانه مایه و سرشت ذوقی و هنری مردم و جامعه را نشان می‌دهد و غالباً مکمل ادبیات رسمی و واسطه‌العقد نبوغ

خواص و عواطف عوام و نماینده‌ی حقایق عادی در برابر ابداعات و ابتکارات عالی به شمار می‌رود».

جناب آقای قادر فتاحی قاضی مترجم و گردآورنده‌ی محترم منظومه‌ی کردی مهر و وفا در سرآغاز این کتاب چنین مرقوم فرموده‌اند:

«بدون تردید ادبیات عامیانه‌ی ایرانی رکن مهمی از ارکان ادب فارسی به شمار می‌رود و مطالعه و بررسی آن ادبیات فارسی را وسیع تر و غنی تر می‌سازد و شاید بتواند آن را به تدریج از لغات عربی بی‌نیاز سازد».

و باز نوشته‌اند: «ویسندی دانشمند آقای سید محمد علی جمال‌زاده در مقدمه‌ی فرهنگ ادب عامیانه‌ی خود از قول ویلهلم گایگر مستشرق بزرگ آلمانی چنین آورده‌اند:

«زبان فارسی اگر بخواهد از گنجینه‌ی ثروتمند لهجه‌های محلی خود مدد بگیرد اصلاح و تغییر صورت بزرگی خواهد یافت».

استاد پورداد در کتاب «اناهیتا» در گفتاری رایج به کتاب «نام‌های پرندگان در زبان کردی» چنین اظهارنظر فرموده‌اند:

«هرچه زودتر باید گویشهای ایران را گردآوری و تدوین کرد تا از دستبرد پیش آمد زمانه‌ی رهایی یابد. چه بیم آن است با توسعه‌ی فرهنگ و گشایش دیستان و پیوستگی شهرها با جاهای دور دست

و رفت و آمد و گسترش کتاب و روزنامه، واژه‌های رایج فارسی که بیشترش عربی است به واژه‌ها و گویش‌های بومی چیره گردد و رفته‌رفته آن‌ها را از میان بردارد. آنچه از ایران باستان مانده باید مانند میراث مقدسی نگاهداری گردد؛ یگانه راه نگاهداری گویش‌های کهنسال میهن ما گردآوری و تدوین آن‌ها است.

برای نیل بدین هدف و تحقق این آرمان و آرزو، بر ما تیره‌های ایرانی‌نژاد، اعم از فارس، کرد، آذربایجانی، مازندرانی، خراسانی، سیستان، خراسانی و همه‌ی تیره‌ها و شاخه‌های ایرانی‌نژاد دیگر که در حدود سرحدات ایران زمین زیست می‌کنیم و وابسته به پیکر واحد نژاد ایرانی هستیم لازم بلکه واجب است که در حدود امکانات خود به تشریح و تفصیل زبان و لهجه‌های ایرانی پردازیم و بدین وسیله به میراث گرانبه‌ای ادبیات فارسی خدمت نماییم.

تحقیق درباره‌ی زبان کردی به منزله‌ی پیوندی است که بر درخت سخن و ادب فارسی زده شود که بالآید به باران و شکوفه و میوه‌های زیباتر و بهتری بیار می‌آورد و بر طراوت و سرسبزی آن می‌افزاید.

نگارنده‌ی کتاب حاضر تا سرحد توانایی و بضاعت ناچیز علمی خود کوشیده است تا قواعد کردی را بررسی و آن را با قواعد دستور زبان فارسی توأم و همراه سازد. چه معتقد است که

کردی بیش از همه‌ی لهجه‌های دیگر هند و اروپایی در فرهنگ و ادب این کشور کهنسال تأثیر و آمیخته‌ترین و نزدیکترین زبان بدان است. اما اذعان می‌نماید که چون اطلاعات او درباره‌ی زبان کردی محدود و منوط به مطالعه‌ی شخصی است و دانش او در این‌باره از تلم و تلمذ در مکتب استادان این زبان مایه نگرفته است، از انرش مصون و در امان نبوده و چشم به راه دانشمندان و محققین محترم دونه است تا او را با گوشزد اشتباهات مساعدت و بر سپاسگزاری یشان بیفزایند.

چیزی که نگارنده را بیشتر از هر چیز برای نگارش این کتاب برانگیخت این بود که چون در دستور زبان اکثر لهجه‌های کردی به زبان‌های زنده‌ی دنیا از قبیل: انگلیسی و آلمانی و فرانسوی تهیه و تنظیم و به چاپ رسیده است ولی کتاب به نقلی در این‌باره به زبان شیرین فارسی طبع نشده است بر آن تا نامی در این راه بردارد و گوش به نغمه و داستان بلبل‌ی از بلبلان سخن و ادب دری، این یمین فرا دارد و چیزی را که از زبان مادری می‌داند از مدتظر خوانندگان و علاقه‌مندان به ادبیات این زبان بگذراند: